

રસીકરણનું સમય પત્રક

રસીનું નામ	કયા રોગ સામે રક્ષણ	ક્યારે આપવી			
બી.સી.જી.	ટી.બી. (ક્ષય રોગ)	જન્મ થી ૩૦ દિવસમાં (૧ વર્ષ સુધીમાં)			
પોલિયોના ટીપાં કુલ ૪ ડોઝ	પોલિયો (બાળ લકવો)	૦ ડોઝ	૧ લો ડોઝ	૨ જો ડોઝ	૩ જો ડોઝ
		જન્મ બાદ તરત	દોઢ મહિને	અઢી મહિને	સાડા ત્રણ મહિને
ડી.પી.ટી. (ત્રિ ગુણી) કુલ ત્રણ ડોઝ	ડિપ્થેરીયા કાળીખાંસી ધનુર	-	દોઢ મહિને	અઢી મહિને	સાડા ત્રણ મહિને
હીપેટાઈટીસ-બી	ઝેરી કમળો	જન્મ બાદ	બે મહિને	છ મહિને	
ઓરી એક ડોઝ	ઓરી	૯ મહિને (૧૨ મહિના સુધીમાં)			

પ્રથમ આવૃત્તિ, સપ્ટેમ્બર-૨૦૧૧

પડતર કિંમત રૂ. ૧૦/-

--: પ્રકાશક :-

એક્શન રીસર્ચ ઇન કોમ્યુનીટી હેલ્થ (ARCH)

નગારીયા, ધરમપુર, જિ. વલસાડ-૩૯૬૦૫૦

ફોન : (૦૨૬૩૩) ૨૪૦૪૦૯, ૨૯૩૨૩૨

પરિકલ્પના અને મુદ્રક : માર્ક ક્રિએશન - ૯૯૭૪૦૦૯૨૮૬

બાળ રસીકરણ

(નાના બાળકોના ચેપી રોગો અટકાવી શકાય)

--: આલેખ :-

ડૉ. દક્ષા પટેલ

એક્શન રીસર્ચ ઇન કોમ્યુનીટી હેલ્થ (ARCH)

પ્રસ્તાવના

આપણા ભારત દેશમાં હાલમાં દર વર્ષે ૧૦૦૦ જન્મેલા બાળકોમાંથી આશરે ૭૦ જેટલાં બાળકો ૫ વર્ષથી ઓછી ઉંમરમાં મૃત્યુ પામે છે. આમાંથી ઘણાં બાળકોને બચાવી શકાય. જો આ બાળકોને સમયસર બધી જ રસી મુકવામાં આવે !!

આ રસી એટલે શું ? તે કયા રોગો થતા અટકાવે ? કઈ ઉંમરે બાળકને કઈ રસી મૂકાવવી ? આ બધી જાણકારી દરેક મા-બાપને હોવી ખૂબ જરૂરી છે. આ ઉપરાંત રસી કઈ રીતે કામ કરે અને ચેપી રોગ થતાં અટકાવે તે પણ સમજવું જરૂરી છે.

આ પુસ્તિકામાં આ બધી માહિતી જાણીશું. તે ઉપરાંત સરકાર દ્વારા કઈ કઈ રસીઓ મફત મૂકવામાં આવે છે, અન્ય કઈ રસીઓ ઉપલબ્ધ છે, તે કયા રોગો સામે રક્ષણ આપે તે વિષે પણ જાણીશું.

ચેપી રોગ એટલે શું ? કેમ થાય ?

માઈકોસ્કોપમાં દેખાતા જીવાણું

વિષાણું

ચેપી રોગ મુખ્યત્વે નરી આંખે નહીં દેખાતા ખૂબ નાના જંતુઓ એટલે કે બેક્ટેરિયા(જીવાણું), વાયરસ(વિષાણું), પરોપજીવી જંતુથી થાય છે. આ નૂકશાન કરતા, ખૂબ જ નાના જંતુઓ આપણા વાતાવરણમાં જ રહેતાં હોય છે. આ જંતુઓ હવા, પાણી, ખોરાક ને દૂષિત કરીને કે અન્ય રીતે આપણા શરીરમાં દાખલ થઈ આપણને ચેપ કરે છે.

જો થોડાક જ જંતુ શરીરમાં દાખલ થાય તો આપણને રોગ થતો નથી. કારણ કે આપણા બધાનાં શરીરમાં રોગ સામે લડવાની શક્તિ હોય છે. જે થોડા જંતુને મારી નાખે છે. પરંતુ જો એક સાથે ખૂબ સંખ્યામાં ઝેરીલા જંતુ શરીરમાં દાખલ થાય તો આપણા શરીરની રોગ સામે લડવાની શક્તિ ઓછી પડે અને આપણને ચેપી રોગ થાય છે, જેથી આપણે બિમાર પડીએ છીએ.

બેક્ટેરિયાથી ચેપી રોગ થાય ત્યારે તેની સારવાર માટે બેક્ટેરિયા મારવાની દવા ઉપલબ્ધ છે. જેને આપણે ‘એન્ટિબાયોટીક’ કહીએ છીએ. (આ એન્ટિબાયોટીક, ગોળી-કેપ્સ્યુલ-પ્રવાહી કે ઈજેક્શન એમ ઘણાં સ્વરૂપે મળે છે.) જુદા જુદા બેક્ટેરિયાને મારવા અનેક જાતની એન્ટિબાયોટીક મળે છે. પરંતુ આ દવાઓ મોંઘી મળે, તેનો કોર્ષ પુરો કરવો પડે, અને જો સમયસર એન્ટિબાયોટીક ના મળે તો દર્દીનું મૃત્યુ પણ થઈ શકે. એટલે બેક્ટેરિયાથી થતાં રોગો અટકાવીએ તો જ વધુ સારું.

હાલ વાયરસને મારવા માટે તો કોઈ ખાસ દવા શોધાઈ નથી. ઘણાં ચેપી રોગ વાયરસથી થાય છે, એટલે વાયરસથી ચેપ થાય તો કોઈ ખાસ ઈલાજ નથી. આમ વાયરસનો રોગ તો થતો જ અટકાવવો પડે.

ચેપી રોગ થતો હોવી રીતે અટકાવી શકાય ?

દુષિત હવા દ્વારા ફેલાય

દુષિત પાણી દ્વારા ફેલાય

ચેપી રોગ અટકાવવા માટે ક્યાં તો આપણે રોગ કરતા બધા જ જંતુને (બેક્ટેરીયા, વાયરસ...) મારવા પડે, ક્યાં તો દુષિત વાતાવરણ (હવા, પાણી, ખોરાક) દ્વારા જંતુને શરીરમાં આવતાં અટકાવવા પડે, અથવા તો માણસમાં રોગ સામે લડવાની શક્તિ વધારવી પડે.

રસી દ્વારા માણસની રોગ સામે લડવાની શક્તિ એટલે કે “રોગ પ્રતિકારક શક્તિ” વધારવામાં આવે છે.

રોગ પ્રતિકારક શક્તિ એટલે શું ?

શરીરમાં કોઈ રોગનાં જંતુ દાખલ થાય ત્યારે શરીર તેને મારી હટાવવા એક દ્રવ્ય ઉત્પન્ન કરે છે. આને રોગ પ્રતિકારક દ્રવ્ય એટલે કે ‘એન્ટિબોડી’ કહેવામાં આવે છે.

આ ‘એન્ટિબોડી’ સામાન્ય રીતે આપણા લોહીમાં શ્વેતકણમાં બને છે. આ ‘એન્ટિબોડી’ને દુશ્મનો સામે લડતા સૈનિક સાથે સરખાવી શકાય. જ્યારે જ્યારે દુશ્મન રૂપી જંતુનો ચેપ શરીરમાં દાખલ થાય ત્યારે ત્યારે આ એન્ટિબોડી તેની સામે લડે છે અને રોગનાં જંતુઓને મારી નાખે છે. રોગ સામે લડવાની આ શક્તિને “રોગ પ્રતિકારક શક્તિ” કહેવાય. બાળક જન્મે ત્યારે તેનામાં થોડા પ્રમાણમાં આ રોગ પ્રતિકારક શક્તિ હોય છે, જે તેને માના ધાવણ મારફતે મળે છે. પછી જેમ બાળક મોટું થતું જાય તેમ ધીરે ધીરે તે ઓછી થતી જાય છે.

રસી એટલે શું ?

રસી એ એક એવું પ્રવાહી છે કે જે રોગપ્રતિકારક શક્તિ વધારવામાં મદદ કરે છે. રસીને ઘણાં ઈજેક્શન સમજે છે, પણ બન્ને વચ્ચે ખૂબ ફેર છે. ઈજેક્શન આપણે બિમાર પડીએ ત્યારે રોગ મટાડવા માટે મૂકવામાં આવે છે, જ્યારે રસી રોગ થતો જ અટકાવવા આપવામાં આવે છે. (જો કે પોલિયો સામેની રસી મોં વાટે ટીપાં દ્વારા આપવામાં આવે છે.)

રસી કેવી રીતે રોગ થતો અટકાવે ?

જે રોગની રસી બનાવવાની હોય તે રોગના ખૂબ બધા જંતુઓને ભેગા કરીને એટલા નબળા બનાવવામાં આવે કે તે રોગ નહીં કરી શકે. આમ નબળા જંતુમાંથી રોગ સામેની રસી બનાવવામાં આવે છે.

હવે નબળા જંતુ ધરાવતી રસી જે બાળકને આપવામાં આવે તેનામાં તે રોગનાં જંતુ સામે લડવાની તાકાત ધરાવતું દ્રવ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, જેને આપણે એન્ટિબોડી કહીએ છીએ. જ્યારે રોગના ઝેરીલા જંતુ શરીરમાં દાખલ ત્યારે આ એન્ટિબોડી એનો પ્રતિકાર કરે છે એટલે કે એની સામે લડે છે, રોગના જંતુનો નાશ કરે છે અને રોગ થતો અટકાવે છે. આમ રસી આપણને ભવિષ્યમાં કાયમ માટે તે રોગ સામે રક્ષણ આપે છે.

રસી વડે હાલ કયા રોગો થતા અટકાવી શકાય ?

રસી વડે અનેક જીવલેણ રોગો થતા અટકાવી શકાય છે. અત્યાર સુધીમાં આપણે રસીની મદદથી શીતળા, પોલિયો જેવા ગંભીર રોગ ઉપર ખૂબ કાબુ મેળવ્યો છે. શીતળાને તો આખા વિશ્વમાંથી હટાવ્યો છે. કેટલી પ્રહાર સિધ્ધી કહેવાય !! આ ઉપરાંત ટી.બી., ઓરી, કમળો, ઘનુર જેવા અનેક રોગો સામે રસી શોધાઈ છે, અને બીજા ઘણાં રોગો સામે લાખો રૂપિયાના ખર્ચે રસી બનાવવાની શોધ હાલ ચાલુ છે.

આ ઉપરાંત જો વિશાળ જન સમુદાયમાં મોટા ભાગના બાળકોનું રસીકરણ થઈ જાય તો વખત જતાં એ રોગ જ એ વિસ્તારમાંથી નાબુદ થઈ શકે, આમ રોગચાળાની પરિસ્થિતિ જ નિવારી શકાય.

આપણા દેશમાં “રાષ્ટ્રીય રસીકરણ કાર્યક્રમ” માં હાલ નીચે જણાવેલ રોગો સામે રક્ષણ આપતી રસી મફતમાં મૂકવામાં આવે છે.

* બી.સી.જી.	: ટી.બી. (ખાસ કરીને તે મગજના ટીબી, હાડકાના ટીબી સામે રક્ષણ આપે છે.)
* પોલીયો	: બાળ લકવો
* ડી.પી.ટી. (ત્રિગુણી)	: ત્રણ ચેપી રોગ - ડિપ્થેરીયા, ઘનુર અને કાળી ખાંસી
* ઓરી	: ઓરી
* હિપેટાઈટીસ-બી	: ઝેરી કમળો (હાલમાં જ રાષ્ટ્રીય રસીકરણ કાર્યક્રમમાં આ રસી ઉમેરાઈ છે.)

આ રોગોમાંથી પોલિયો, ઓરી, ઝેરી કમળો(હિપેટાઈટીસ-બી) રોગ વાયરસથી થતાં રોગ છે, જે રોગની કોઈ દવા અત્યાર સુધી શોધાઈ નથી.

બાળકોને આ બધીજ રસી જો સમયસર મળી જાય તો તેમને સાત જીવલેણ રોગ સામે કાયમ માટે રક્ષણ મળે છે. આમ ઘણાં બાળકોના મૃત્યુ થતાં અટકાવી શકાય છે.

રસીને કેવી રીતે સાચવવી જોઈએ ?

થર્મોસ

રસીને કાયમ જ ખૂબ ઠંડકમાં રાખવી જરૂરી છે, તો જ તેની અસરકારકતા રહે છે. ગરમી, સૂર્યપ્રકાશ, ભેજ લાગે તો રસીની અસરકારકતા ઓછી થાય છે અને રોગ સામે પૂરતું રક્ષણ ના મળે. આથી રસીને હંમેશા ઠંડકમાં એટલે કે ફ્રિજ, થર્મોસ જેવામાં રાખવી જરૂરી છે. ફ્રિજમાં પણ દરેક રસી માટે નક્કી કરેલ તાપમાનમાં જ રસી રાખવી જરૂરી છે.

રસી મૂકાવવા ક્યાં જવું ?

સરકારી આરોગ્ય વિભાગ દ્વારા દર સોમવારે દરેક સરકારી દવાખાને મફત રસી મૂકવામાં આવે છે. એજ રીતે મહિનાના એક બુધવારે દરેક ગામમાં આંગણવાડી કે પેટાકેન્દ્ર પર ‘મમતા દિવસ’ ઉજવાય છે. મમતા દિવસે નર્સબેન દ્વારા ઉંમર પ્રમાણે બાળકને જરૂરી બધી રસી મફત મૂકવામાં આવે છે. ખાસ તો ૧ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના બાળકને બધી જ રસી સમયસર મૂકાવવી જરૂરી છે. અને ત્યારબાદ પણ બાળકના રસીના બુસ્ટર ડોઝ સમયસર મૂકાવવા ખૂબ જરૂરી છે.

રસી મૂકવામાં આવતી સિરિંગ-સોય ચોખ્ખાં (ચેપ રહિત) હોવા ખૂબ જરૂરી છે, નહીંતર રસીની જગ્યાએ ચેપ લાગે. તેથી જ હાલ દરેક બાળક માટે અલગ ડિસ્પોઝેબલ (એક વાર વાપરી ફેંકી દેવાય તેવા) સિરિંગ-સોય વાપરવામાં આવે છે. સરકાર દ્વારા પણ આપવામાં આવતી રસી માટે ડિસ્પોઝેબલ સિરિંગ-સોય વાપરવામાં આવે છે.

રાષ્ટ્રીય કાર્યક્રમમાં થતુ, રસીકરણ-સમયપત્રક જન્મથી ૧ વર્ષના બાળકો માટે

રસીનું નામ	કયા રોગ સામે રક્ષણ	ક્યારે આપવી	કેવી રીતે આપવી
બી.સી.જી.	ટી.બી. (શ્વેત રોગ)	જન્મથી ૩૦ દિવસમાં (૧ વર્ષ સુધીમાં)	ડાબા હાથના ખભા પર ચામડીના પડમાં ઈજેક્શન રૂપે
પોલિયોના ટીપાં કુલ ૪ ડોઝ	પોલિયો (બાળ લકવો)	૦ ડોઝ જન્મ બાદ તરત	૧ લો ડોઝ ૨ જો ડોઝ ૩ જો ડોઝ ૨ ટીપાં મોં વાટે આપવા
ડી.પી.ટી. (ત્રિ ગુણી) કુલ ત્રણ ડોઝ	ડિપ્થેરિયા કાળીખાંસી ધનુર	- - -	દોઢ મહિને અઢી મહિને સાડા ત્રણ મહિને
હિપેટાઈટીસ-બી કુલ ત્રણ ડોઝ	ઝેરી કમળો	જન્મ બાદ	બે મહિને છ મહિને
ઓરી એક ડોઝ	ઓરી	૮ મહિને (૧૨ મહિના સુધીમાં)	જમણા હાથે બાવડા પર ચામડી નીચે પેશીઓમાં

૧ વર્ષથી વધુ ઉંમર માટે

રસીનું નામ	ક્યારે આપવી
ડી.પી.ટી. બુસ્ટર (બે વાર) + પોલિયોના ટીપાં	દોઢથી બે વર્ષ વચ્ચે ફરીથી ૫ વર્ષ
ધનુર (ઈજે. ટી.ટી.)	૧૦ વર્ષ ૧૬ વર્ષ

સગર્ભાવસ્થા

ધનુર (ઈજે. ટી.ટી.)	પહેલી સગર્ભાવસ્થા	ફરી સગર્ભાવસ્થા
	૧ લો ડોઝ (૪-૫ મહિને) બાદ	૨ જો ડોઝ (૬-૭ મહિને)
		બુસ્ટર ડોઝ

મા-બાપ માટે ધ્યાનમાં રાખવાની બાબતો

- સામાન્ય બિમારી જેમ કે શરદી-ખાંસી કે ઝાડા થયા હોય ત્યારે પણ બધી રસી મૂકાવી શકાય છે. બીસીજીની રસી મૂકાવ્યા બાદ અમૂક બાળકને તે જગ્યાએ સોજો આવે, ચાંદુ પડે કે ફોલ્લો થાય છે. ત્યારબાદ ફોલ્લો ફુટી જાય એ જગ્યાએ ઘા(સ્કાર) રહી જાય છે. આ સારી નિશાની ગણાય. કેમ કે તેનાથી રસીની સારી અસર થઈ છે તેમ કહી શકાય. આશરે દોઢ મહિને બીસીજી રસીની જગ્યાએ રૂઝ આવી જાય છે. જો કોઈ મોટા બાળકને બીસીજી રસીનો સ્કાર (ઘા) દેખાતો નહીં હોય તો ડૉક્ટરની સલાહ લેવી જરૂરી છે.
- કેટલાક મા-બાપ રસીની બીકથી કે છાપામાં તેને વિષે ખોટી માહિતી વાંચીને પોતાના બાળકોને રસી મૂકાવતા નથી. રસી ન મૂકાવાને લીધે બાળકને ઘણી જાતની ગંભીર બિમારી થઈ શકે છે, જેમ કે ઓરી થાય તો બાળકને કુપોષણ થાય. કાળી ખાંસી(ઉંટાટીયું) થાય તો બાળક ખાંસી-ખાંસીને થાકી જાય ... આમ દરેક મા-બાપે પણ જાગૃત રહી પોતાના બાળકને બધી જ રસી મૂકાવવી જોઈએ, જેથી બાળકને રસી જન્ય રોગો સામે તો રક્ષણ મળી રહે.
- જો કોઈપણ કારણસર બાળકને સમયસર રસી મૂકાવવાની રહી ગઈ હોય તો તે મોડી પણ મૂકાવી શકાય, પણ બાળક ૧ વર્ષનું થાય તે પહેલા તેને બધી જ રસી મળી જાય તો ખૂબ સારું.
- રસી મૂકાવ્યાનો બધો રેકૉર્ડ(કાર્ડ) કાયમ માટે સાચવવો ખૂબ જરૂરી છે. તેમાં દરેક રસી મૂકાવ્યાની તારીખ નોંધાવી જોઈએ. આ માહિતી ભવિષ્યમાં ગમે ત્યારે કામ લાગે.

રસીની આડઅસર

- રસી મૂકાવ્યા બાદ કોઈક બાળકને તાવ આવે, રસીની જગ્યાએ થોડો સોજો આવે, લાલાશ દેખાય .... આવું થાય તો ચિંતા કરવી નહી. આ તકલીફ બે-ત્રણ દિવસમાં આપો આપ ઓછી થઈ જાય છે. તે દરમિયાન રાહત માટે પેરાસીટામોલ ગોળીનો ચોથો ભાગ (૧/૪) કે અડધી ચમચી સીરપ આપી શકાય.

કયા બાળકોને રસી મૂકાવતા પહેલા ડોક્ટરની સલાહ લેવી જોઈએ ?

- બાળકને ખૂબ જ તાવ હોય ત્યારે.
- બાળકને ખેંચ આવતી હોય તો ....
- બાળકને આગળ રસી મુકાવ્યા બાદ એલર્જી થઈ હોય કે રિએક્શન આવ્યું હોય તો ...
- બાળકને લોહીની બિમારી હોય, કેન્સર હોય, એચ.આઈ.વી. હોય તો...
- ઓરી, અછબડા જેવો રોગ થયા હોય તો એક મહિના સુધી રસી નહિ મુકાવવી.

૨૦૧૧ના વર્ષ સુધીમાં વિશ્વના મોટા વિસ્તારો જેવા કે અમેરીકા, યુરોપ પોલિયો મુક્ત થઈ ચુક્યા છે. હવે દુનિયામાં ફક્ત ૧૨-૧૫ દેશોમાં જ પોલિયોના છુટા છવાયા કેસ જોવા મળે છે જેમાં આપણો ભારત દેશ પણ છે.

હાલમાં ભારત સરકાર દ્વારા દેશમાંથી પોલિયો સંપૂર્ણ નાબૂદ કરવા પલ્સ પોલિયો રસીકરણ કાર્યક્રમ ચાલે છે. જેમાં ૫ વર્ષેથી નાના બધા બાળકોને વર્ષમાં બે વાર પોલિયોની વધારાની રસી મૂકવામાં આવે છે. આ રસી શિયાળામાં ૪ અઠવાડિયાનાં અંતરે મૂકવામાં આવે છે. જેથી આપણા દેશમાંથી પોલિયો નાબુદ થઈ જાય.

રસીની શોધનો ઇતિહાસ

રસીની શોધ લૂઈ પાશ્ચર નામના વૈજ્ઞાનિકે કરી હતી. આ વૈજ્ઞાનિકે પોતાના જીવને જોખમમાં નાંખીને હડકવાની રસી શોધી હતી. હડકવાની રસી માટે તેણે હડકાયેલા કૂતરાના મોંમાંથી લાળ ચૂસીને હડકવાનાં જંતુઓને મેળવ્યા હતા. પછી આ જંતુને નબળા બનાવી રસી બનાવી હતી.

વર્ષો પહેલા જોવા મળતા શિતળાના ચાઠાંવાળા ખતરનાક રોગનું આજે વિશ્વમાં નામોનિશાન નથી. આ સફળતાનું કારણ શિતળાની રસીની શોધ અને પછી આખી દુનિયામાં દરેકને શિતળાની રસી મૂકાવવાને આભારી છે.

રસીકરણને લીધે જે રોગો અટકાવી શકાય તે વિષે ટુંકમાં માહિતી

ટી.બી. : (બી.સી.જી. રસી)

ટી.બી.એ જીવાણુંથી થતો ચેપી રોગ છે. બી.સી.જી. રસી ખાસ કરીને નાના બાળકોને થતો આખા શરીરનો ટીબી (મિલીયરી ટીબી), મગજનો ટીબી જેવા જીવલેણ ટીબી સામે રક્ષણ આપે છે. આ રસી પુખ્ત વયે થતો ફેફસાના ટીબી સામે ઓછું રક્ષણ આપે છે. ટીબીમાં છ થી ૮ મહિનાની સારવાર કરવી પડે. સમયસર સારવાર ના થાય તો બાળકનું મૃત્યુ થઈ શકે.

પોલિયો : (પોલિયોના ટીપાં)

શરીરને અપંગ બનાવતો આ રોગ રસીને લીધે દુનિયામાંથી ઘણો ઓછો થઈ ગયો છે. પોલિયો વાયરસથી થાય. દુષિત ખોરાક-પાણી મારફતે વાયરસ શરીરમાં દાખલ થાય. આ વાયરસ જ્ઞાનતંતુ (નસ) ઉપર અસર કરે, જેથી સ્નાયુમાં લકવો થઈ જાય. ખાસ કરીને હાથ-પગના સ્નાયુ ઉપર ખાસ અસર થાય છે.

ઝેરી કમળો : (હિપેટાઈટીસ-બી રસી)

કમળો ઘણી જાતના વાયરસથી થાય છે. સાદો કમળો (હિપેટાઈટીસ-એ) દુષિત ખોરાક-પાણી મારફતે આપણને થાય છે, જ્યારે ઝેરી કમળો હિપેટાઈટીસ-બી નામના વાયરસથી થતો ગંભીર ચેપી રોગ છે.

ઝેરી કમળાનો ચેપ લોહી મારફતે, દુષિત સોય-સીરિંઝ મારફતે એક બીજાને લાગે છે. આ ખતરનાક કમળો ગણાય, તે કલેજામાં સોજો કરે છે. તેમાંથી કલેજાનું કેન્સર પણ થઈ શકે અને છેવટે મૃત્યુ પણ થઈ શકે.

કાળીખાંસી : (ડીપીટી રસી)

આ જીવાણુથી થતો ચેપી રોગ છે. બાળકને સતત ખૂબ ખાંસી આવે. ખાંસી ખાઈ ખાઈને બાળક થાકી જાય. છેવટે વૂપ જેવો અવાજ આવે, ઉલટી પણ થઈ જાય. ખાંસી ૧-૨ મહિના સુધી ચાલુ રહે. કોઈકવાર બાળકને ખેંચ પણ આવે. આમ આ ખૂબ ગંભીર રોગ છે.

ડિપ્થેરીયા : (ડીપીટી રસી)

આ રોગના હાલ ખૂબ જ ઓછા કેસ થાય છે. જીવાણુથી થતો ચેપી રોગ છે. આ રોગમાં ગળા-નાકમાં સોજો આવે, શ્વાસ લેવામાં તકલીફ થાય. આથી બાળક ગંભીર થઈ જાય. તેનું મૃત્યુ થઈ શકે.

ધનૂર : (ડીપીટી રસી)

ધનૂરનાં જીવાણું ખાસ કરીને માટી, ધૂળ, છાણ કે કટાયેલા લોખંડમાં હોય છે. આપણને જ્યારે ઈજા થાય ત્યારે ધનૂરના જીવાણું શરીરમાં દાખલ થાય.

ધનૂર થાય ત્યારે શરીર ખૂબ કડક થઈ જાય, મોઢું ના ખૂલે, ખેંચ આવે, છેવટે મૃત્યુ પણ થઈ શકે છે.

ઓરી :

ઓરી વાયરસથી થતો ખૂબ ચેપી રોગ છે. ઓરી નાની ઉંમરે ખાસ થાય. બાળકને શરૂઆતમાં ખાંસી-શરદી, તાવ આવે, પછી શરીરમાં ઝડપથી લાલ દાણાં નીકળે. બાળક ખૂબ ગંભીર બની જાય. તેનું મૃત્યુ પણ થઈ શકે. ઓરીનો ચેપ આજુ બાજુના બાળકોને પણ ઝડપથી લાગે છે.

સગર્ભાવસ્થા - ધનૂરની રસી

- દરેક સગર્ભાબેને ધનૂરની રસી (ઈજેક્શન ટી.ટી.) મૂકાવવી ખૂબ જરૂરી છે, જેથી બેનને પોતાને તેમજ આવનાર નવજાત બાળકને ધનૂર જેવા જીવલેણ રોગ સામે રક્ષણ મળે.
- પહેલીવાર સગર્ભા હોય તો બે વખત ધનૂરની રસી મૂકાવવી. ખાસ તો બે વાર રસી મૂકાવવા વચ્ચે ઓછામાં ઓછું એક મહિનાનું અંતર હોવું જરૂરી છે તેમજ રસીનો બીજો ડોઝ ૮મા મહિના પહેલા મૂકાવવો જરૂરી છે. ત્યારબાદ ફરી જ્યારે બેન ત્રણ વર્ષની અંદર સગર્ભા બને ત્યારે તેને એક જ રસી મૂકાવવી જરૂરી છે. આ રસી ૩-૪ મહિને મૂકાવવી સારી, જેથી અધૂરા મહિને સુવાવડ થાય તો પણ મા તેમજ બાળકને રક્ષણ મળે.

અન્ય રસીકરણ

- આ ઉપરાંત હીબ (મગજનો તાવ), એમ.એમ.આર. (ઓરી, ગાલપચોડું, રૂબેલા), ઈજેક્શન મારફતે અપાતી પોલીયોની રસી ચિકનપોક્ષ (અછબડા) વગેરે સામે પણ રક્ષણ આપતી રસીઓ આપણે ત્યાં મળે છે. પણ તે ખાનગી દવાખાનામાં મૂકવામાં આવે છે.
- સરકારી કાર્યક્રમમાં આ રસી હજુ મફત મૂકવામાં આવતી નથી. પરંતુ “ઈન્ડિયન એકેડમી ઓફ પિડિયાટ્રીક્સ” એટલે કે ભારતમાં બાળકોના ડૉક્ટરોની માન્ય સંસ્થામાં આ રસીઓને માન્યતા આપવામાં આવી છે.
- આ રસીઓ થોડી મોંઘી પડે છે, પરંતુ ઘણાં ચેપી રોગોની સામે આ રસી દ્વારા રક્ષણ મળે છે. જેમને પોષાતી હોય તેમણે આ રસીઓ મૂકાવવી.
- જો કુતરું કરડ્યું હોય તો હડકવા વિરોધી રસી સરકારી આરોગ્ય કેન્દ્રમાં મૂકવામાં આવે છે. એ રસી તો જરૂરથી મૂકાવવી જ જોઈએ.
- બાજુનાં કોઠામાં આ રસી બાબતે વિગતે માહિતી આપી છે. તે કયા રોગો સામે રક્ષણ આપે, ક્યારે મૂકાવવી જોઈએ વિગેરે.

**રાષ્ટ્રીય કાર્યક્રમમાં સામેલ નથી
તેવી રસીનું સમય પત્રક**

રસીનું નામ કયા રોગ સામે રક્ષણ	કયારે મુકાવવી		
હીબ રસી વરાધ, (ન્યુમોનીયા) મગજનો તાવ શ્વાસનળીનો સોજો	૧લો ડોઝ	૨જો ડોઝ	૩જો ડોઝ
	૧½ મહિને	૨½ મહિને	૩½ મહિને
એમ.એમ.આર. રસી ઓરી, રૂબેલા, ગાલપચોડું	૧લો ડોઝ : ૧૫ મહિને બુસ્ટર ડોઝ : ૫ વર્ષે નહીં મૂકાવી હોય તો ૧૫ વર્ષની ઉંમર સુધીમાં ગમે ત્યારે બે ડોઝ		
અછબડા (ચિકનપોક્સ)	૧લો ડોઝ : ૧૫ મહિને ૨જો ડોઝ : ૫ વર્ષે		
હિપેટાઈટીસ-એ (સાદો કમળો)	૧ વર્ષ બાદ (૬ મહિનાના અંતરે ૨ ડોઝ)		
ઈન્ફલુએન્ઝા (ફ્લુ) વાયરસથી થતો તાવ, (દમવાળા દર્દને ખાસ મૂકવી)	૧ લો ડોઝ : ૬ મહિને ૨ જો ડોઝ : ૭ મહિને ત્યારબાદ ૮ વર્ષની ઉંમર સુધી દર વર્ષે ૧ ડોઝ		
હડકવા વિરોધી રસી (કુતરું કરડવાથી થતો જીવલેણ રોગ)	દિવસ ૦, ૩, ૭, ૧૪, ૩૦ દિવસ કુલ પાંચ ડોઝ (હાથના સ્નાયુમાં મુકાવવી)		
રોટા વાયરસની રસી વાયરસથી થતા ઝાડા-ઉલટી સામે રક્ષણ	૬ મહિનાથી નાની ઉંમરમાં બે ડોઝ (મોંથી પીવડાવવી)		

રસીકરણને લીધે અટકાવી શકાતા રોગો

ટી.બી. : (બી.સી.જી. રસી)

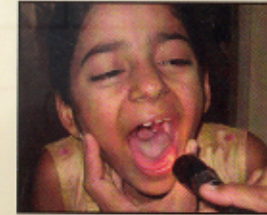
પોલિયો : (પોલિયોના ટીપાં)

ઝેરી કમળો (હિપેટાઈટીસ-બી રસી)

કાળીખાંસી : (ડીપીટી રસી)

ડિપ્થેરીયા : (ડીપીટી રસી)

ધનૂર : (ડીપીટી રસી)

ઓરી : ઓરીની રસી

એમ.એમ.આર.ની રસી